

References

1. Babenko, M.S., Rotan, M.P. (2000). *Moralno-psykholohichne zabezpechennia viiskovoi dystsypliny ta profilaktyka pravoporushen*. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Bezbakh, V.H., Klymenko, V.S., Kubitskyi, S.O., Matsahor, O.A. (2011). *Orhanizatsiia vykhovnoi roboty v pidrozdilakh Zbroinykh Syl Ukrainy: navchalnyi posibnyk*. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Voitovych, L., Ovsynskyi, Yu. (2017). *Istoriia viin i viiskovoho mystetstva*. (Vols. 1–3). Kharkiv. [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy «Pro Dystsyplinarnyi statut Zbroinykh Syl Ukrainy». Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14>. [in Ukrainian].
5. Komar Z. *Psykhologichna stiikist voina: pidruchnyk dlia viiskovykh psykholohiv*. Kyiv, 2017. 184 s. Retrieved from http://shron1.chtyvo.org.ua/Komar_Zoran/Psykhologichna_stiikist_voina.pdf. [in Ukrainian].
6. Kouplend N.K. (1991). *Psykhohohyia y soldat*. Moskva. Retrieved from <http://arta46.narod.ru/libr/copeland/copeland1.htm>. [in Russian].
7. Prykhodko, I.I., Kolesnichenko, O.S., Timchenko, O.V. et al. (2016). *Psykhohohiia ekstremalnoi diialnosti: navch. posib*. I.I. Prykhodka (Ed.). Kharkiv. [in Ukrainian].
8. Utlyk, E.P. (1996). *Psykhohohyia voynskoi dystsypliny: uchebno-metodycheskoe posobie*. Moskva. [in Russian].
9. Sorcher, S. (2013). How Military's Bro Culture Turns Women Into Target. *National Journal*. Retrieved from <http://www.nationaljournal.com/magazine/how-the-military-s-bro-culture-turns-women-into-targets-20130905>. [in English].

УДК 159.9

doi: 10.15330/psp.24.112-120

Наталя Пенькова, Вікторія Шевченко

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ КУРСАНТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ДО НАВЧАННЯ

У статті розкрито поняття «адаптація», «соціально-психологічна адаптація», «професійна адаптація». Проаналізовано основні підходи до виокремлення основних проблем соціально-психологічної адаптації. Розглянуто етапи соціально-психологічної адаптації. Описано етапи адаптації які притаманні саме курсантам. Виділено зовнішні та внутрішні фактори професійної адаптації. Перераховано складові професійної адаптації. Зроблено висновки в яких висвітлено основні проблеми, які заважають курсантам швидко адаптуватися до умов навчання.

Ключові слова: адаптація, соціально-психологічна адаптація, проблеми, етапи адаптації.

Based on the analysis of domestic and foreign sources, the article considers the definition of the concept of adaptation and socio-psychological adaptation. The basic levels of adaptation of cadets to the conditions of study in the military higher education are revealed: 1) partial adaptability; 2) sufficient adaptability; 3) full adaptability. The basic approaches of the Ukrainian scientists in the study of social and psychological adaptation of cadets are considered.

The concept is introduced: social and psychological adaptation of the cadets of the National Guard of Ukraine is the process of acquiring them social and psychological status, mastering certain social role functions as a result of adaptation to new living conditions, new people and values. There were four stages of social and psychological adaptation of cadets: preparatory or vocational guidance (the stage of professional self-determination of entrants, related to the

formation of skills to overcome the difficulties of the first period of adaptation to study); orientation (assimilation of regulatory aspects of the new social environment); adaptive (adaptation to the peculiarities and requirements of educational and service activities, to the microclimate of the training cadet group); the stage of self-esteem (self-assessment of one's own professional choice and behavior in the group, the stage of active formation of «I-concept»). The main features of training at a higher military educational institution were revealed. Stages of social-psychological adaptation of cadets to the conditions of military service were formed. Environmental factors that negatively influence the cognitive activity of cadets were considered. The factors that influence the psychosocial sphere are revealed. Observing, we have found that the most difficult period of study at the institution is the first course. It is during the first year of study that the formation of an independent personality takes place, life values and guidelines are determined. Adaptation of the cadet to training in higher military education plays an important role in this development. It is precisely on how easily and quickly this period will pass that the mental state of the cadet depends on his success and future professional activity. The primary task of commanders, course officers, and educators is to help cadets successfully pass the mandatory adaptation period.

Keywords: adaptation, social and psychological adaptation, problems, stages of adaptation.

Постановка проблеми. В останній час дуже гостро стоїть проблема адаптації до умов навчання у вищій школі. Адже надзвичайно швидко змінюється динаміка життя та виробництва. Якщо ми говоримо про успішну адаптацію на етапі професійного становлення, то ми маємо право говорити і про те, наскільки легко чи важко, швидко чи повільно майбутній професіонал зможе засвоїти професійні навички, знайде спільну мову з оточуючими його людьми в колективі. Отже, адаптація особистості є однією із соціально-психологічних проблем, що дозволяють розкрити закономірності взаємодії особистості і соціуму. Оскільки, проблема професійної адаптації набуває першорядного значення, тож постає необхідність описати і визначити сам феномен адаптації, а також забезпечити умови для розвитку адаптаційного потенціалу сучасної молоді та допомогти молоді адаптуватися до професії. Особливо такої допомоги потребують курсанти, а в майбутньому офіцери НГУ. Адже, той період коли курсанти вступають до закладу вищої військової освіти можна вважати періодом вступу в самостійне доросле життя. У цей момент у курсантів першого року навчання відбуваються зміни, які пов'язані з усвідомленістю того, що вони розлучилися з рідними, друзями. А також вони починають усвідомлювати те, що вони не зовсім готові до навчання у військовому вузі; вони є обмеженими у свободі і їхнє життя становиться чітко регламентованим; взаємовідносини становляться статутними; значно збільшується фізичне і розумове навантаження; обмежується можливість вільно пересуватися. Часто йде боротьба за лідерство в групі. Курсанти починають пристосовуватися до групових норм та цінностей, а також у них формуються нові особистісні цінності, інтереси, потреби, установки. Вони вчаться налагоджувати міжособистісні відносини. Саме в цей період юнаки починають переживати таке психологічне явище як адаптація. Полярним до процесу адаптації є дезадаптація. Щоб його уникнути потрібно посилити мотивацію курсантів до навчання у період адаптації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури засвідчує, що проблемою адаптації курсантів займалися: Г. Васильєв, М. Горліченко, В. Покалюк, В. Павлушенко, В. Лефтеров, Б. Рудов.

Деякі вчені акцентували свою увагу на тому, що є три рівні в розвитку процесу адаптації курсантів до закладу вищої військової освіти: 1) часткова адаптованість; 2) достатня адаптованість; 3) повна адаптованість. Саме ці рівні притаманні усім різновидам адаптації, але для кожного характерні свої показники та часові межі їх досягнення. Тому повна адаптація у закладі вищої військової освіти настає тільки тоді, коли курсанти досягнуть усіх рівнів повної адаптованості до основних видів діяльності, а саме: несення служби, навчання та соціокультурного життя [5].

В. Павлушенко у свою чергу зазначив, що якість засвоєння навчального матеріалу, як показник навчальної адаптованості, характеризують результати успішності навчання курсантів першокурсників [4, с. 292–296].

В. Лефтеров у своїх дослідженнях назвав такі аспекти адаптації курсантів до умов навчання у закладі вищої військової освіти: соціальний, професійний і фізіологічний. Він приділяє велику увагу очікуванню курсантів, коли «зміст і сутність цих очікувань не меншою мірою зумовлюється самооцінкою та рівнем домагань курсантів, які є базою для побудови ним більш узагальнених, інтегрованих уявлень про себе, що виступають вже у формі образу «Я-концепції». Як пише автор, такі очікування зумовлено не лише індивідуальними психологічними властивостями кожного курсанта, але й навчальною діяльністю, організаційною структурою курсантської групи, груповими нормами та еталонами перспектив розвитку суспільного життя. У стійких малих групах вони відображають необхідність взаємоузгоджених дій членів окремої групи [3].

Б. Рудов у своїй роботі розглядає процес соціально-психологічної адаптації курсантів, як вагомий і невіддільний аспект психологічної адаптації, що включає приведення індивідуальної та групової поведінки у відповідність до пануючої в цій соціальній та професійній групі системи норм та цінностей [7].

Деякі інші дослідники, а саме: Д. О. Андрєєва та Г. А. Баля роблять акцент не на навчальних досягненнях курсантів, які пов'язані з адаптацією. Головними вони вважають ефективність функціонування в них сенсорних і сенсомоторних систем, уваги, мислення, пам'яті, мотивацію до навчання, набуття особистісних властивостей [1; 2].

Мета дослідження. Мета дослідження полягає у здійсненні теоретичного аналізу психологічних аспектів проблеми адаптації курсантів Національної гвардії України до навчання у закладі вищої військової освіти; виявити проблеми через які затрудняється соціально-психологічна адаптація курсантів Національної гвардії України до навчання.

Методи дослідження: аналіз та синтез, узагальнення.

Наукова новизна дослідження. У статті відтворено наші власні спостереження та міркування, щодо процесу соціально-психологічної адаптації курсантів Національної гвардії України та виявлено проблеми, які утруднюють процес соціально-психологічної адаптації.

Виклад основного матеріалу. Соціально-психологічна адаптація курсантів – це дуже вагомий і невіддільний аспект психологічної адаптації. Адже соціально-психологічна адаптація курсантів включає в себе не лише звикання до колективу (до якого можна віднести: ознайомлення з ідейними настановами, нормами, правилами та цінностями цього колективу, але і формуванням військово-службових (статутних) відносин і виробленням власної позиції щодо зазначених вимог, цінностей та норм входження в систему службово-відповідальних відносин цього колективу).

Що таке взагалі адаптація?

Термін «адаптація» (від середньовіч. лат. *adaptation* – «пристосування») з'являється в літературі у другій половині XVII століття. Його введення пов'язане з іменем німецького фізіолога Ауберта. Адаптація – результат і процес взаємодії живих організмів і навколишнього середовища, що приводить до оптимального їх пристосування до життя та діяльності. Як правило, виокремлюють два види адаптації: біофізіологічну і соціально-психологічну. Під соціально-психологічною адаптацією ми розуміємо вид взаємодії особистості чи спільноти із соціальним оточенням, у процесі якої узгоджуються вимоги й очікування її учасників. Важлива складова адаптації – узгодження самооцінок, домагань і соціально-психологічних очікувань суб'єкта з його можливостями та з реальністю соціального оточення [11, с. 13–14].

Адаптація (від лат. *adaptation* – пристосування) – процес і результат ефективної взаємодії особистості із середовищем, у результаті якого встановлюється відповідальність між загальним рівнем найбільш актуальних на даний момент потреб особистості і наявним (перспективним) рівнем задоволення даних потреб, що визначає безупинний розвиток особистості [8].

Адаптація психологічна – пристосування людини до нових умов життя, інших людей і соціальних обставин [9].

Соціально-психологічна адаптація особистості – це процес придбання нею певного статусу (положення особи в системі міжособових відносин, що визначає його права, обов'язки і привілеї), оволодіння тими чи іншими соціально-психологічними рольовими функціями [6, с. 512].

Отже, розглянувши визначення понять: адаптація та соціально-психологічна адаптація можемо говорити про те, що соціально-психологічна адаптація курсантів Національної гвардії України – це процес набуття ними соціально-психологічного статусу, опанування тих чи інших суспільних рольових функцій в результаті пристосування до нових умов життя, нових людей і цінностей.

Зробивши аналіз наукової літератури, ми можемо говорити про те, що існує чотири етапи соціально-психологічної адаптації курсантів: 1) підготовчий або профорієнтаційний (етап професійного самовизначення абітурієнтів, пов'язаний із формуванням умінь і навичок для подолання труднощів першого періоду адаптації до навчання); 2) орієнтувальний (засвоєння нормативних аспектів нового соціального середовища); 3) пристосувальний (пристосування до особливостей та вимог навчально-службової діяльності, до мікроклімату навчальної курсантської групи); 4) етап самооцінювання (самооцінка власного професійного вибору і поведінки у групі, етап активного становлення «Я-концепції») [11].

Тепер спробуємо розкрити основні особливості навчання у закладі вищої військової освіти:

1) Це специфічність тих знань, умінь та навичок, які потрібно сформувати у військовослужбовців, якою обумовлена націленість на запобігання агресії з боку ворога, а при необхідності подавлення та знищення супротивника.

2) Вивчення військової справи – службова забор'язаність. В основу військової справи покладено знання з військового статуту, заняття по дисциплінах, які включено до службово-бойової підготовки.

3) Навчання курсантів проводиться невідривно від виконання службових обов'язків, в умовах постійної бойової готовності. Тобто вони одночасно мають адаптуватись і до службово-професійної, і до навчальної діяльності. Дуже часто у курсантів відбувається зміна діяльності: учбові заняття – заступлення в наряд – несення наряду – зміна з наряду – учбові заняття. Саме це не дає їм змоги якісно готуватися до занять.

4) Підготовка у курсантів носить практичний характер.

5) Оволодіння військовими навичками проходить із застосуванням реальної бойової техніки та зброї. Саме це викликає у більшості курсантів психологічні та фізичні труднощі.

6) Процес навчання здійснюється в рамках статутної організації, детально і жорстко регламентується вимогами керівних документів, які визначають принциповий підхід до змісту, організації і методики військового навчання та виховання. Великий вплив на виховання та навчання курсантів здійснює статутна служба.

Саме вище перераховані особливості навчання викликають у курсантів кризу, пов'язану з труднощами пристосування до нових вимог без сторонньої допомоги. У курсантів з'являється почуття тривоги, невпевненості у своїх силах, сумнів у правильності вибору професії. Зі спостережень можна говорити, що саме на першому курсі виникає кризова ситуація, яка пов'язана з процесом адаптації, і саме на першому курсі відраховується більша кількість курсантів.

Ми також сформували етапи соціально-психологічної адаптації курсантів до умов військової служби:

1. Підготовчий. На цьому етапі курсантам притаманний стан невизначеності. Їх часто відвідує почуття страху від того, що вони не знають, що їх очікує. На цьому етапі зазвичай змінюються життєві стереотипи, формуються нові погляди на навчання і взаємозв'язки з оточуючими.

2. Етап стартового психічного напруження, який можна вважати пусковим механізмом процесу адаптації. Відбувається внутрішня мобілізація ресурсів людини з наступним використанням їх в цілях організації нового рівня психічної діяльності змінених умовах існування.

3. Етап гострих психічних реакцій входу. Курсанти відчують вплив нових умов існування: географічних (зміна клімату проживання); соціальних (обмежене коло спілкування).

4. Етап гострих психічних реакцій виходу. На цьому етапі відбувається заміна старих стереотипів поведінки на нові, які з'явилися з врахуванням нових умов існування.

5. Тривалість процесу адаптації суто індивідуальна і в середньому займає від 2–3 місяців до 1 року. Але бувають і випадки, що деяким курсантам вдається успішно пройти соціально-психологічну адаптацію тільки на другому році навчання. У полегшенні процесу адаптації курсанту можуть допомогти команди та викладачі.

Проаналізувавши роботу Б. А. Рудова можна говорити про те, що під час навчання на курсанта впливають фактори зовнішнього середовища, які негативного впливають на нервово-психічну діяльність, а саме:

- порушення ритмів сну при несенні служби в добовому наряді;
- групова ізоляція, що передбачає спілкування здебільшого в рамках підрозділу (за умов рідких звільнень протягом першого півріччя);
- життя за розпорядком дня та регламентація всіх видів діяльності, сувора їх послідовність і визначеність у часі.

Також Рудов виділив фактори, які впливають на психосоціальну сферу:

- регламентація всіх видів взаємовідносин, що передбачає сувору субординацію, як за вертикаллю, так і за горизонталлю;
- входження до малої курсантської групи, встановлення міжособистісних взаємовідносин, засвоєння статусних ролей та забезпечення їх відповідності рольовим очікуванням;
- засвоєння групових норм поведінки, формування відповідного їм стилю взаємовідносин [7, с. 78].

Не меншу увагу під час навчання курсантів потрібно приділяти саме професійній адаптації. Адже деякі елементи професійної адаптації закладаються та формуються ще під час навчання у школі, а вже актуалізуються, розвиваються та удосконалюються у професійній діяльності. Адже саме професійна адаптація є головною сходинкою на шляху до професійної діяльності.

Давайте розглянемо, що ж таке професійна адаптація. На нашу думку, якщо ми розглянемо особливості професійної діяльності майбутніх офіцерів Національної гвардії України, то ми можемо говорити про те, що професійна адаптація – це процес, входження курсанта в нове соціально-психологічне середовище, в новий колектив, в якому зароджуються певні норми та правила, міжособистісні відносини. Професійна адаптація курсантів відбувається за рахунок оволодіння новими знаннями, вміннями та навичками, нормами та функціями професійної діяльності. Велику роль у цьому відіграють офіцери та викладачі, які можуть допомогти та підказати.

Також ми можемо говорити про те, що існують внутрішні та зовнішні фактори професійної адаптації. До внутрішніх факторів відносяться: ставлення людини до обраної професії, бажання працювати в певній професійній галузі; бажання вивчати особливості професії і опановувати найвищі рівні майстерності; ступінь підготовки співробітника до відповідної професійної діяльності; набуття навичок самостійності в професійній діяльності; мотивація до праці; потреба в професійній самоосвіті; уміння застосовувати знання на практиці; задоволеність міжособистісними відносинами в процесі праці та ін. До зовнішніх факторів належать: характер та зміст праці; професійна структура колективу;

рівень заробітної плати; зміст соціального пакета; система морального заохочення; стан виробничої і технологічної дисципліни; наявність інституту наставництва; умови праці; правила трудового розпорядку; морально-психологічний клімат у виробничому колективі; особистісний підхід до підлеглого; реалізація в організації принципів співробітництва; рівень корпоративної культури та ін.

З усього вище сказаного, ми можемо виділити основні складові професійної адаптації: 1) це взаємодія особистості з середовищем: соціальна взаємодія (з окремими людьми і з соціальними групами), соціально-психологічна взаємодія; взаємодія з матеріально-технічним середовищем, взаємодія з екологічним, природним середовищем; 2) виникнення суперечності, конфліктної ситуації між особистістю і середовищем; 3) виникнення стану дезадаптації; 4) наступною складовою є поява реактивних станів захисного характеру, захисних реакцій у людини; здійснення захисної адаптаційної поведінки щодо зниження або зняття дезадаптаційного стану; 5) зниження або зняття суперечності між особистістю і середовищем.

Велику роль у професійній адаптації курсантів відіграють так звані предметні області, які виступають своєрідним професійним полем у яке потрапляє фахівець, а саме: – професійно-діяльнісна область – адаптація до професійної діяльності (до її цілей, змісту, технологій, засобів здійснення, режиму та інтенсивної діяльності); – організаційно-нормативна область – адаптація до вимог виробничої та трудової дисципліни, до організаційних норм і правил та ін.; – соціально-професійна область – адаптація до професійно-рольових та соціальних функцій і соціально-професійного статусу; – соціально-психологічна область – адаптація до соціально-психологічних функцій, правил, цінностей, відносин у трудовому колективі, організацій; – соціальна область у широкому сенсі – адаптація до тих соціальних обставин, в яких відбувається професійна діяльність спеціаліста (соціально-політичної, етнічної, правової, релігійної та ін.).

У процесі пристосування курсантів до умов навчання відбувається інтенсивне змістове і творче залучення їх до обраної професії, тому особливості їх поведінки у сфері службової діяльності визначають ступінь адаптованості їх до професії. Найбільш чітким показником рівня особистісної адаптованості до своєї професійної ролі є зв'язок життєвих планів курсанта з тією професією, яку він опановує у ВНЗ. Так, аналіз емпіричних даних щодо військових ВНЗ свідчить, що до 2/3 опитаних керуються, насамперед, прагненням працювати за спеціальністю, але більше третини обирають професію, виходячи з чинників іншого порядку. Зокрема, їх приваблює прагнення жити в місті, висока заробітна плата, близькість культурних центрів та таке інше [7].

Також однією з психологічних проблем, з якою зіштовхується кожен курсант у період адаптації – це проживання курсантів першого року навчання в казармі. Для деяких курсантів це є новим та незвичним. Саме такі умови проживання вимагають від нього дотримання розпорядку дня, службової дисципліни та обмежують особистісний простір. Під впливом цих факторів відбуваються конфлікти між курсантами, підвищення емоційного переживання, дратівливості, напруження та прояви агресії в поведінці.

Висновки. Отже, враховуючи вище зазначене, можна зробити висновок, що соціально-психологічна адаптація курсантів НГУ є основою професійного становлення особистості майбутнього військовослужбовця. У цей період розвиваються адаптаційні здібності, закладаються основи ставлення особистості до своїх професійних обов'язків, активно здійснюється становлення життєвої позиції, відбувається входження особистості в професію. У своїй навчально-службовій діяльності курсант проходить випробування на соціальну зрілість, на готовність і спроможність адаптуватися до нових для них статутних стосунків і вироблення власної позиції щодо вимог, цінностей та норм входження в систему службових відносин.

За спостереженнями ми виявили, що найважчий період навчання в закладі – це перший курс. Саме на першому році навчання відбувається становлення самостійної особистості, визначаються життєві цінності і орієнтири. Велику роль при такому становленні відіграє адаптація курсанта до навчання в закладі вищої військової освіти. Адже саме від того, як легко і швидко пройде цей період залежить психічний стан курсанта, його успішність і майбутня професійна діяльність. Першочерговим завданням командирів, курсових офіцерів та педагогів є допомога курсантам успішно пройти обов'язковий період адаптації.

Перспектива подальших досліджень полягає в розробці та апробації тренінгових занять, які будуть сприяти швидкій адаптації курсантів до умов навчання у військовому закладі.

1. Андреева Д. О. О понятии адаптации, исследование адаптации к условиям учебы в вузе. *Человек и общество*. Ленинград : ЛГУ, 1973. № 13. С. 65–66.
2. Балл Г. А. Понятие адаптации и ее значение для психологии личности. *Вопросы психологии*. 1989. № 1. С. 92–100.
3. Лефтеров В. О. Психологічні аспекти проблеми адаптації курсантів до навчального простору. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/Vnadsps/2010_4/10lvodnp.pdf.
4. Павлушенко В. М. Специфіка процесу адаптації слухачів військових вузів до професійної діяльності. *Збірник наукових праць*. Хмельницький : Вид-во НАПВУ, 2001. № 18. Ч. II. С. 292–296.
5. Покалюк В. М. Особливості навчальної адаптації курсантів ВНЗ державної служби України з надзвичайних ситуацій. URL: <http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/Conferences/ProblemsOfCivilProtection>.
6. Психологический словарь. 3-е изд., доп. и перераб. / авт.-сост. В. Н. Копорулина, М. Н. Смирнова, Н. О. Гордеева. Ростов н/д : Феникс, 2004. 640 с. (Серия «Словари»).
7. Рудов Б. А. Адаптація курсантів молодших курсів до навчання у вищому військовому навчальному закладі : дис. ... канд. пед. наук : 20.02.02. Хмельницький, 2002. 202 с.
8. Термінологічний словник. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/8prishak_osnovy_psiholog_pedagogiki/slov.htm.
9. Термінологічний словник професійного психолога. URL: https://stud.com.ua/85703/psihologiya/terminologichniy_slovnik_profesiynogo_psihologa.
10. Ягупов В. В. Військова психологія : підручник. Київ : ТанDEM, 2004. 656 с.
11. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. Москва : Сов. энциклопедия, 1983. 840 с.

References

1. Andreeva, D.O. (1973). O poniaty adaptatsyy, yssledovanye adaptatsyy k uslovyam ucheby v vuze. *Chelovek y obshchestvo*, 13, 65–66. Leningrad. [in Russian].
2. Ball, H.A. (1989). Poniatye adaptatsyy y ee znachenye dlia psykholohyy lychnosty. *Voprosy psykholohyy*, 1, 92–100. [in Russian].
3. Lefterov V.O. Psykholohichni aspekty problemy adaptatsii kursantiv do navchalnoho prostoru. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/e-journals/Vnadps/2010_4/10lvodnp.pdf. [in Ukrainian].
4. Pavlushenko, V.M. (2001). Spetsyfika protsesu adaptatsii slukhachiv viiskovykh vuziv do profesiinoy diialnosti. *Zbirnyk naukovykh prats*, 18, II, 292–296. Khmelnytskyi: Vyd-vo NAPVU. [in Ukrainian].
5. Pokaliuk, V.M. *Osoblyvosti navchalnoi adaptatsii kursantiv VNZ derzhavnoi sluzhby Ukrainy z nadzvychainykh sytuatsii*. Retrieved from <http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/Conferences/ProblemsOfCivilProtection>. [in Ukrainian].
6. Koporulyna, V.N., Smyrnova, M.N., Hordeeva, N.O. (2004). *Psykholohycheskyi slovar*. (3rd ed., rev.). Rostov n/d: Fenyks. [in Russian].
7. Rudov, B.A. (2002). Adaptatsiia kursantiv molodshykh kursiv do navchannia u vyshchomu viiskovomu navchalnomu zakladi. *Candidatr's thesis*. Khmelnytskyi. [in Ukrainian].
8. Terminolohichniy slovnyk. Retrieved from https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/8prishak_osnovy_psiholog_pedagogiki/slov.htm. [in Ukrainian].
9. Terminolohichniy slovnyk profesiinoho psykholoha. Retrieved from https://stud.com.ua/85703/psihologiya/terminologichniy_slovník_profesiynogo_psihologa. [in Ukrainian].
10. Iahupov, V.V. (2004). *Viiskova psykholohiia: pidruchnyk*. Kyiv: Tandem. [in Ukrainian].
11. Ylychev, L.F., Fedoseev, P.N., Kovalev, S.M., Panov, V.H. (1983). *Fylosofskyi entsyklopedy-cheskyi slovar*. Moskva: Sov. entsyklopedyia. [in Russian].

УДК 159.9

doi: 10.15330/psp.24.120-129

Галина Федоришин, Роман Фучко

ВПЛИВ КОНКУРЕНТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПІДПРИЄМЦІВ НА ОРГАНІЗАЦІЙНУ КУЛЬТУРУ

Сьогодні організаційна культура є визначальним чинником стратегії поведінки підприємця на ринку, вектору його підприємницької діяльності. Організаційна культура проявляється в організаційній структурі, статусних відмінностях, цінностях, міфах і символах, ритуалах і церемоніях, традиціях, у діловому спілкуванні та способах вирішення суперечливих ситуацій, у психологічному кліматі. Вимоги до професійних знань, навичок і якостей підприємців, як й інших працівників, формуються саме на основі прийнятої на підприємстві філософії організаційної культури.

У статті проаналізовано результати емпіричного дослідження впливу конкурентної взаємодії між суб'єктами підприємницької діяльності на організаційну культуру їхніх підприємств, зокрема на стратегії поведінки працівників у конфліктній взаємодії, на психологічний клімат та цінності в колективі. Висвітлено рекомендації щодо оптимізації організаційної культури в умовах конкурентного середовища.

Ключові слова: конкурентна взаємодія, організаційна культура, підприємці, стратегії поведінки, цінності, психологічний клімат.

Nowadays, organizational culture defines entrepreneur's behavioral strategy in the market, as well as the vector of their business activity. Organizational culture encompasses organizational structure, status differences, values, myths and symbols, rituals and ceremonies, traditions, business